

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

Кафедра політології

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор

Майя НІКОЛАЄВА
«28» серпня 2025р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ

Рівень вищої освіти:

перший (бакалаврський) рівень

Галузь знань:

05 - Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність:

052 - Політологія

Освітньо-професійна програма:

Політологія

ОНУ
2025

Робоча програма навчальної дисципліни «Політична антропологія». Одеса: ОНУ.
2025. 21 с.

Розробник: **М.О. Шабанов**, кандидат політичних наук, доцент.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри політології
Протокол № 1 від «29» серпня 2025 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

Світлана КОЧ

(прізвище та ініціали)

Погоджено із гарантом ОПП Політологія

(підпис)

Ірина МИЛОСЕРДНА

(прізвище та ініціали)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) ФМВПС

Протокол № 1 від «29» серпня 2025 р.

Голова НМК

(підпис)

Олег ХОРОШИЛОВ

(прізвище та ініціали)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри

Протокол № ____ від «__» ____ 20__ р.

Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри

Протокол № ____ від «__» ____ 20__ р.

Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Загальна кількість: кредитів – 4 годин – 120 залікових модулів – 1 змістових модулів – 2 ІНДЗ* – <u>0</u> (вид завдання)	Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» Спеціальність 052 «Політологія» Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	Нормативна ОКЗ2	
		Рік підготовки:	
		2-й	5-й
		Семестр	
		4-й	5-й
		Лекції	
		24 год.	12 год.
		Практичні, семінарські	
		24 год.	0 год.
		Лабораторні	
		0 год.	0 год.
		Самостійна робота	
		72 год.	108 год.
		у т.ч. ІНДЗ*: - 0 год.	
		Форма підсумкового контролю: залік	

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета – розгляд та систематизація механізмів та інститутів влади й соціального контролю у доіндустріальних та посттрадиційних суспільствах, виявлення елементів архаїчних відносин у сучасних соціально – політичних процесах, глибинна інтерпретація інституційних, поведінкових, символічних, культурних та міфологічних сегментів сучасної політики

Програма курсу складена з метою ознайомити здобувачів з усіма основними напрямками політичної антропології та основними підходами, застосовуваними в цій науці. В курсі представлені основні проблеми політичної антропології та визначені її місце й значення в загальній системі політичних наук.

Завдання: розглянути, систематизувати та проаналізувати особливості політичної антропології як науки та навчальної дисципліни, розкрити принципові позиції і парадигмальні виміри політико – антропологічного дискурсу в оцінці архаїчних та сучасних соціально – політичних практик, політико – культурних феноменів, інституційних форм політичної влади на різних етапах суспільного розвитку.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей:**

Інтегральні компетентності (ІК)

ІК Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у політичній сфері, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, із застосуванням теорій та методів політичної науки.

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК01. Знання предметної області та розуміння професійної діяльності;

ЗК04. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).

Спеціальні (фахові) компетентності (СК)

СК01. Здатність використовувати категорійно–понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.

СК02. Здатність застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки;

СК03. Здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.

СК04. Здатність застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності.

СК05. Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування;

СК6. Здатність аналізувати публічну політику та місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.

Очікувані програмні результати навчання (РН):

РН07. Розуміти історію, закономірності та етапи розвитку предметної сфери політології, знати її цінності та досягнення.

РН08. Вміти використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично - дослідницький апарат сучасної політичної науки.

РН09. Вміти застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки.

РН10. Вміти описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних

історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Політична антропологія» здобувач повинен :

знати: особливості змісту основних категорій політичної антропології; особливості антропологічного підходу в політичній науці; сучасні напрямки політичної антропології; основні наукові і практичні проблеми політичної антропології.

вміти: розпізнавати і творчо використовувати політикоантропологічні концепції; використовувати антропологічні знання при аналізі проблем політики; визначати специфіку політичного середовища і діяльності.

володіти: навичками застосування міждисциплінарної аналітики та порівняння соціально – політичних явище, їх генетичних витоків та специфіки еволюції; моніторингу та збору первинних даних щодо політичних феноменів, які мають архаїчне походження та прояви на сучасному етапі розвитку політичної системи.

Практична складова – підготувати розгорнутий аналітичний звіт щодо проявів неформальних політичних практик на прикладі м.Одеси та Одеської області, провести порівняльний аналіз з іншими регіонами України.

3. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. «Концептуально – методологічні засади політичної антропології»

Тема 1. Предмет політичної антропології

Антропологія - універсальна наука про людину. Політична антропологія - частина антропологічної науки, що займається вивченням становлення і розвитку механізмів соціального контролю. Предмет і об'єкт політичної антропології. Методи політичної антропології. Політична антропологія та інші соціальні та гуманітарні науки: взаємозв'язок і відмінності в предметі і методи дослідження.

Культурна і соціальна антропологія. Формалізм, субстантивізм і марксизм. Принципові відмінності політичних відносин в індустріальних і неіндустріальних суспільствах: речові і особисті стосунки, багатство і престиж, товар і дар. Роботи М. Мосса про даробмін. Інвестиційні кола дарообміну. Феномен потлача у північноамериканських індіанців. Карго – культ та його політичні риси. Б. Малиновський та його погляд на функціональні специфіки культури. Реципрокація. Редистрибуція. Основи економічної антропології та соціально – політичні елементи теорії К. Полані.

Тема 2. Історія політичної антропології

Витоки політичної антропології. Колоніальна експансія і розвиток етнографічних досліджень. Р. Спенсер. «Давнє суспільство» Л.-Р. Моргана.

«Походження сім'ї...» Ф. Енгельса. Становлення політичної антропології як науки. «Африканські політичні системи». Основні школи й течії. Функціоналізм. Структуралізм. "Політична антропологія" Ж. Баландье. Американський неоеволюціонізм. Л. Уайт. М. Салінз. Типології стадій політичної інтеграції (Е. Сервіс, М. Фрід). "Енергетична" теорія влади Р.Адамса. Дискусія про походження держави. Три дискусії щодо азійського способу виробництва у вітчизняній історіографії. Медієвістика та соціальна (політична) антропологія. «Королі - чудотворці» М. Блока. Роботи про культуру середніх віків А. Л. Гуревича. «Потестарно-політична етнографія» Л.Є. Куббеля. Пострадянська антропологія.

Розробка проблем політичної антропології у вітчизняній науці. Концептуальні та міжпредметні зв'язки політичної антропології з історією, етнографією, етнополітологією.

Тема 3. Соціобіологічні основи нерівності та влади

Політична поведінка у вищих тварин. расово-сегрегаційна школа, в контексті напрямків еugenіки та соціал-дарвінізму. Політика як суспільні відносини, базовані на расових властивостях (Ф. Гізо, А. де Токвіль, Ф. Гальтон, Ж.А. де Гобіно, Р. Вагнер, Х. Чемберлен, О. Аммон, Ж.В. де Лапуж, Л. Вольтман, М. Грант, Ш. Летурно) Етологія.

Дискурс психосоматичного пояснення політики та всіх сторін суспільного життя (І. Еккер, Г.Т. Фріч, І.Ф. Блюменбах, М. Д. Соціобіологія. К. Лоренц. Е. Вілсон.

Біополітика. Школи біополітики. Л. Колдуелл. Природні основи соціально – політичної нерівності та влади: індивідуальні здібності, вікова нерівність, статева стратифікація.

Проблематика просторової складової політики. Індивідуальний та публічний простір. Маркери політичного простору та специфіка їх зміни. Механізм територіальності у захисті та завоюванні соціально – політичного простору. Етнічна й расова нерівність. Агресивна і альтруїстичне поведінка. Домінування. Структурна ієрархія.

Тема 4. Соціокультурні засади нерівності та влади

Соціальна диференціація: її причини та наслідки, вплив на специфіку соціально – політичного структурування. Причини соціальної нерівності: власність, доступ до ресурсів, статус, престиж, авторитет. Роль престижу та авторитета у традиційному суспільстві. Соціальна стратифікація та її форми (П. Сорокін). Політичне структурування та стратифікація

Позиції щодо соціальної справедливості. Поняття соціальної мобільності. Вертикальна і горизонтальна мобільність. Індивідуальне і колективне проникнення. Політична мобільність та її цивілізаційні (культурні) детермінанти. Ліфти політичної мобільності. Знакові вирази елементів політичної мобільності та її культурні особливості.

Тема 5. Влада і лідерство

Влада як здатність обмеження поведінкових альтернатив. Влада і лідерство. Влада і авторитет. Влада і управління. Ресурси влади. Структура влади. Види влади. Типологія легітимного панування М. Вебера (традиційне, бюрократичне і харизматичний лідерство).

Природа людського лідерства. Теорія рис. Ситуаційна теорія. Теорія послідовників. Типи лідерства. Функції лідерів. Еліти і їх роль в людській історії. Роботи Р. Моска, В. Парето. Сучасні теорії еліт. Типологія еліт. Проблема оновлення еліт.

Змістовний модуль 2. «Антропологічний дискурс соціально – політичних відносин»

Тема 6. Лідерство в первісному суспільстві

Форми лідерства в додержавному суспільстві. Лідерство у спільнотах приматів. Егалітарні групи мисливців і збирачів. Функції ватажка. Авторитет. Нестабільність. Статеві-вікові нерівності.

Перехід до землеробства і тваринництва. Громада. Спорідненість. Системи споріднення. Лінідж. Клан. Ремедж. Плем'я. Генеалогічна ієрархія. Бигмен. Престижна економіка. Інститути вікових класів. Таємні суспільства. Касти. Конічний клан. Генеалогічна нерівність. Вождество - перша ієрархічна форма соціальної організації. Ознаки вождества і його відмінність від держави.

Тема 7. Походження та еволюція держави

Держава як універсальний феномен. Еволюція уявлень про державу: від Платона до Е. Сервіса. Теорії виникнення держави. Теорія суспільного договору (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Завойовницька теорія (Л. Гумплович, Ф. Оппенгаймер). Класова теорія (К. Маркс, Ф. Енгельс). Погляди на політогенез в ХХ в. Три шляхи політогенезу. Теорія "міської революції" В. Чайлда. "Гідротехнічна" теорія. Віттфогеля. Інтегративна і конфліктна версії політогенезу (Е. Сервіс, М. Фрід). Проект "раннього держави" (Х. Классен).

Причини походження державності. Екологічний фактор. Система господарства. Іригація. Зростання народонаселення. Ідеологія. Обмін і торгівля. Війна і завоювання. Зовнішні впливи. "Первинні і вторинні" держави. Шляхи політогенезу. Захід і Схід. Роль еліти у формуванні держави: управлінці, воєначальники, жерці. Сутність і ознаки держави. Інтегративний і конфліктний підходи. Закон і насильство. Ознаки держави. Типи й форми державності: основні концепції і школи. Бюрократія. Виникнення права. Легітимність влади. Ідеологічне обґрунтування влади: взаємний обмін послугами у суспільстві.

Тема 8. Влада у доіндустріальних цивілізаціях

Взаємозв'язок типу суспільства і типу легітимізації влади у ньому. Пануючий політичний режим і його культурні та традиційні передумови. Шляхи соціальної еволюції. Схід: деспотичне держава, касти, політичний циклізм. Дискусія про азіатський спосіб виробництва. Цивілізації Сходу. Китай.

Індія. Месопотамія. Єгипет. Ісламський світ. Цивілізації доколумбової Америки. Антична Європа: грецька демократія і римське право. Епоха середньовіччя. Європейський феодалізм. Визрівання раціонального "правової держави". Африка: сакральний цар. Проблема африканського способу виробництва. Кочівники Євразії. Східні і західні риси соціально -

Тема 9. Патримоніалізм і особливості формування патрон – клієнтарних відносин

Етимологія поняття «патримоніальний». Патримоніалізм: історичні витоки та сутнісні ознаки. Роботи Г. Рота, Ш. Ейзенштадта. Концепція патримоніальної бюрократії М. Вебера. Кореляція типів легітимності та патримоніальних практик. Закрита неконкурентна система доступу до ресурсів держави. Картельні угоди еліт, взаємодію різних груп впливу, політичних інститутів, індивідів та їх стратегій

Влада і насильство: конфігурації взаємодії в межах патримоніальної системи. Світоглядні системи у неопатримоніальних владних спільнотах. Аналіз інституційної структури та політико-режимної динаміки держав пострадянського простору

Тема 10. Політична антропологія та сучасність

Трансформація політичної культури колоніальних товариств. Пряме і непряме управління. Проблеми модернізації. Цінності західної цивілізації і традиційні

суспільства. Кланові, етнічні та конфесійні основи сучасної політичної системи постколоніальних сільнот. Значення політичної антропології для розуміння культурних і політичних процесів в неєвропейських цивілізаціях.

Реформування постсоціалістичних суспільств та шляхи політичного розвитку. Демократичні процеси й адміністративна влада. Антропологічний підхід до дослідження політичних процесів в країнах СНД. Трайбалізм й традиціоналізм.

«Суперпрезидентська республіка». «Східний парламентаризм». Конфесійний фактор. Сакралізація та десакралізація влади в сучасних суспільствах.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тем	Кількість годин									
	Очна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	сп		л	п/с	лаб	сп
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. «Концептуально – методологічні засади політичної антропології»										
Тема 1. Предмет політичної антропології	12	2	2	0	8	12	2	0	0	10
Тема 2. Історія політичної антропології	12	2	2	0	8	13	1	0	0	12
Тема 3. Соціобіологічна нерівності основи та влади	12	2	2	0	8	11	1	0	0	10
Тема 4. Соціокультурні засади нерівності та влади	12	2	2	0	8	11	1	0	0	10
Тема 5. Влада і лідерство	12	2	2	0	8	13	1	0	0	12
Разом	60	10	10	0	40	60	6	0	0	54
Змістовний модуль 2. «Антропологічний дискурс соціально – політичних відносин»										
Тема 6. Лідерство в первісному суспільстві	12	2	2	0	8	12	2	0	0	10
Тема 7. Походження та еволюція держави	12	2	2	0	8	11	1	0	0	10
Тема 8. Влада у доіндустріальних цивілізаціях	12	2	2	0	8	11	1	0	0	10

Тема 9. Патримоніалізм і особливості формування патрон – клієнтарних відносин	12	4	4	0	4	12	2	0	0	10
Тема 10. Політична антропологія та сучасність	12	4	4	0	4	14	2	0	0	12
Разом	60	14	14	0	32	60	8	0	0	52
Усього годин	120	24	24	0	72	120	14	0	0	106

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Тема 1. Предмет політичної антропології Концептуальні засади політичної антропології. Дослідницькі принципи політичної антропології. Методи політико – антропологічного дослідження та поточної аналітики. Міждисциплінарні зв'язки політичної антропології. Перспективи політико – антропологічного знання у системі політичних наук.	2	-
2	Тема 2. Історія політичної антропології Філософські, етнографічні та наукові основи генези політичної антропології. Соціальна та культурна антропологія. Британський функціоналізм та політична антропологія. Американський неоеволюціонізм та погляди на становлення соціально – політичних відносин. Традиції української політичної антропології	2	-
3.	Тема 3. Соціобіологічна нерівності основи та влади Просторова складова політики. Простір як фізичне, соціокультурне та соціально – політичне середовище. Домінантність та політичне лідерство. Агресія як механізм захоплення та втримання влади. Конфліктогенність політики. Людина та її фізичні характеристики як політичний ресурс.	2	-
4.	Тема 4. Соціокультурні засади нерівності та влади Соціальна ієрархія та політичні відносини. Система соціокультурних зв'язків та політичний вплив. Соціальна мобільність як вираз статусу та політичної боротьби. Ритуал та міф у політичному процесі. Релігійні основи політичного процесу: від архаїчних вірувань до сучасних релігійних систем.	2	-
5.	Тема 5. Влада і лідерство Антропологічні основи лідерства. Інститут лідерства у західних та східних суспільствах.	2	-

6.	Тема 6. Лідерство в первісному суспільстві Функційне лідерство на ранніх етапах розвитку суспільств. Авторитет та вплив. Ініціація як перехід у новий соціально – політичний статус. Вожді, старійшини та жерці у соціально – статусному та соціально – політичному вимірі відносин у племені та чіфдомі. Різновиди чіфдомів та лідерство в них.	2	-
7.	Тема 7. Походження та еволюція держави Антропологічні теорії та концептуальні погляди на походження держави. Феномен «стейтогенезу». Погляди на державу та її походження від Роберта Карнейро. Обов'язкові компоненти архаїчних держав. Акефальні суспільства та альтернативні шляхи соціально – політичних відносин. Соціокультурні основи держави та володарювання. Легітимація та політична легітимація держав на ранніх історичних етапах їх виникнення. Порівняльний аналіз елементів архаїчних та сучасних держав.	2	-
8.	Тема 8. Влада у доіндустріальних цивілізаціях. Доіндустріальне суспільство — як форма колективного співжиття. Соціогенез та політогенез у східних та західних суспільствах. Влада-власність, система редистрибуції. Погляди на соціально – політичні відносини у різних цивілізаційних традиціях. Політичні культури давньосхідних та західних культур. Політичний процес у Античності. Парохіалізм серед населення.	2	-
9.	Тема 9. Патримоніалізм і особливості формування патрон – клієнтарних відносин Приватне володіння (патримоніум) носіїв державної влади. Визначення дефініцій «патронат», «клієнтелізм», «патрон-клієнтські відносини». Дослідження патронату як особливого типу обміну. Етнічні, кланові, регіональні та сімейнородинні зв'язки. Модель «політичної машини». Теорія антимодернізаційного впливу патронату. Економічні наслідки електорального клієнтелізму, наслідки бюрократичного патронату.	4	-
10.	Тема 10. Політична антропологія та сучасність Системні особливості сучасної політики – антропологічної аналітики. Патрон - клієнтарні відносини у сучасних західних та східних суспільствах: порівняльний аналіз та дослідницькі акценту. Корупція як прояв соціально – політичної та економічної архаїки. Політико – антропологічні основи конфлікту у суспільних відносинах. Значення просторової складової у політичному протистоянні та маніпуляціях.	4	-
		24	

6. Теми семінарських занять
(не передбачено)

7. Теми лабораторних занять.
(не передбачено)

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (д.в.)	Кількість годин (з.в.)

1	Тема 1. Предмет політичної антропології Опрацюйте рекомендовану літературу. ІНДЗ: Надайте відповіді в самостійній письмовій роботі. Визначте та проаналізуйте актуальність предмет та основні наукові компоненти політичної антропології	8	10
2	Тема 2. Історія політичної антропології Опрацюйте рекомендовану літературу. ІНДЗ: Надайте відповіді в самостійній письмовій роботі. Охарактеризуйте історичні витоки політичної антропології. Назвіть особливості основних концептуальних підходів та наукових шкіл політичної антропології. інституціоналізації політики. Проаналізуйте витоки української політичної антропології.	8	12
3	Тема 3. Соціобіологічна основи нерівності та влади Опрацюйте рекомендовану літературу. ІНДЗ: Надайте відповіді в самостійній письмовій роботі. Охарактеризуйте сутність та особливості синтезу біологічного та соціально – політичного знання. Дайте визначення поняттю «ієрархія». Назвіть основні напрямки розповсюдження біологічних принципів у політичному процесі.	8	10
4	Тема 4. Соціокультурні основи нерівності та влади Опрацюйте рекомендовану літературу. ІНДЗ: Надайте відповіді в самостійній письмовій роботі. Назвіть основні елементи соціокультурного фундаменту для когнітивного компоненту політичної антропології. Визначте що таке політичний ритуал та які його різновиди у різних цивілізаційних середовищах.	8	10
5	.Тема 5. Влада і лідерство Опрацюйте рекомендовану літературу. ІНДЗ: Надайте відповіді в самостійній письмовій роботі. Продумайте обґрунтування генетичних витоків феномену влади та володарювання. Назвіть сутнісні відмінності між цими явищами у давніх суспільствах та на сучасному етапі. Розкрийте та проаналізуйте зміст базових кратологічних компонентів політико – антропологічного знання. Визначте структурні компоненти лідерства як давнього соціально – політичного інституту. Назвіть основні ритуали закріплення позицій лідера у суспільно – політичній практиці традиційних суспільств.	8	12
6	Тема 6. Лідерство в первісному суспільстві Опрацюйте рекомендовану літературу та джерела. ІНДЗ: Надайте відповіді в самостійній письмовій роботі. Виберіть та проаналізуйте різноманітні визначення інституту первісного лідерства. Виберіть, на Ваш погляд, найбільш вдале. Аргументуйте свій вибір. Назвіть та охарактеризуйте якісні характеристики лідера в умовах племінного устрою та чіфдом. Наведіть приклади. Назвіть основні види та напрямки діяльності лідера у первісних суспільствах.	8	10
7	Тема 7. Походження та еволюція держави Опрацюйте рекомендовану літературу. ІНДЗ: Надайте відповіді в самостійній письмовій роботі. Простежте виклад основних антропологічних теорії походження та еволюції держави. Визначте умови реалізації функцій архаїчної держави та її ефективність у регулюванні суспільних відносин.	8	10

8	Тема 8. Влада у доіндустріальних цивілізаціях. Опрацюйте рекомендовану літературу. ІНДЗ: Надайте відповіді в самостійній письмовій роботі. Проаналізуйте поняття: «потестарність», «цивілізаційне середовище», «політогенез», «політична архаїка»: Назвіть основні стабілізуючі фактори функціонування влади в умовах східних та західних цивілізаційних моделей. Проаналізуйте як впливає система символів, ритуалів та традицій на характер владних відносин у суспільстві на різних етапах його історичного становлення та розвитку.	8	10
9	Тема 9. Патримоніалізм і особливості формування патрон – клієнтських відносин Опрацюйте рекомендовану літературу. ІНДЗ: Надайте відповіді в самостійній письмовій роботі. Визначте зміст понять: патримоніалізм, патрон, клієнт, патримоніальна держава, рентові відносини. Проаналізуйте специфіку патрон – клієнтських мереж та їх побудови.	4	10
10	Тема 10. Політична антропологія та сучасність Опрацюйте рекомендовану літературу. ІНДЗ: Надайте відповіді в самостійній письмовій роботі. Назвіть та проаналізуйте основні виклики для сучасної політичної антропології. Визначте специфіку тіньового політичного процесу, його компонентів та суб'єктів, що функціонують та впливають.	4	12
ВСЬОГО		72	106

В якості самостійної роботи здобувач може пройти професійні курси/тренінги, професійне стажування, онлайн-курси, громадянську освіту, отримати відповідний сертифікат на освітніх платформах, що може бути зараховано як періодичний, поточний та фрагмент підсумкового контролю. Пропонуються до розгляду такі курси, які можуть бути визнані як періодичний, поточний контроль та/або бонусні бали (за бажанням здобувача):

Назва освітньої платформи, назва онлайн курсу, короткий опис, посилання*	Компетентності та результати навчання, що формуються	Кількість годин
<u>Прометеус</u>, Культура та політика: багатозначність (взаємо)зв'язків Мета цього онлайн-курсу — дослідження взаємозв'язків між політичними процесами та культурним життям через міждисциплінарний підхід. https://prometheus.org.ua/prometheus-free/culture-politics/	СК03. Здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах РН10. Вміти описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах. РН12. Вміти аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.	Відповідно до програми курсу

*Здобувач може самостійно обрати ресурси, які будуть відповідати навчальній дисципліні. Для зарахування в якості періодичного, поточного або фрагмента підсумкового контролю здобувач має подати документ, що підтверджує неформальну освіту, програму, зробити опис компетентностей та результатів навчання, сформованих під час неформальної освіти. Викладач залишає за собою право перевірити сформованість перелічених компетентностей та результатів навчання.

До самостійної роботи відноситься: [1] – підготовка до лекцій, практичних занять; [2] – написання рефератів/презентацій, есе; [3] — підготовка до дискусій та колоквиумів.

9. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

При вивченні даної навчальної дисципліни застосовуються словесний, наочний, практичний методи навчання: читання лекцій, опрацювання текстів основних робіт дослідників, роботу з навчальною та спеціальною літературою, індивідуальні консультації.

Словесні та наочні методи навчання (лекційні заняття; опитування; консультування; доповіді та мультимедійні презентації);

Практичні (тестові вправи; опрацювання матеріалу шляхом підготовки презентації);

Колективне та індивідуальне опрацювання завдань (колективне обговорення, виконання та презентація ІНДЗ, обговорення проблемних питань та результатів самостійної роботи).

Для розв'язання учбово-професійних завдань навчальної дисципліни застосовано комплексний підхід до діяльності у процесі навчання. Використовуються класичні дидактичні методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (лекція-пояснення, бесіда, контроль, самоконтроль, взаємоконтроль і т.п.)

Основні форми (методи) проведення занять – це різні типи лекцій, а також практичні заняття – теоретичне обговорення питань, дискусія, конференція, співбесіда, реферативна форма, презентація, інтерактивний онлайн дискурс.

10. ФОРМИ КОНТРОЛЮ

Засоби діагностики якості освіти включають в себе поточний, періодичний та підсумковий контроль.

Поточний контроль: усний контроль: індивідуальне і фронтальне опитування, захист рефератів/презентацій, доповідь; письмовий контроль: оцінювання якості виконання самостійної роботи за темами;

Періодичний контроль: тестовий контроль: оцінювання контрольних робіт за змістовими модулями (можливо тестування, контрольне опитування).

Підсумковий контроль: залік

Критерії оцінювання результатів навчання:

Опитування на занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	0	Здобувач не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає і не задає питання; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання понятійного апарату і джерел.
	1-4	Здобувач іноді бере участь в практичному занятті; частково виступає і задає питання; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на практичних заняттях; показує фрагментарні знання понятійного апарату і літературних джерел.
	5-10	Здобувач бере активну участь у практичному занятті, в обговоренні проблемних питань, користується додатковою літературою; вміє сформулювати своє ставлення до проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні приклади; здатний публічно представити матеріал.
Виконання рефератів за однією із запропонованих тем; доповідь та демонстрація презентації	0	Не зараховуються реферати (довіді) та презентації, які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет.
	3	Доповідь та презентація самостійними, але не опрацьована актуальність, теоретичний аналіз дано описово, змістовний матеріал є формальним, висновки не конкретизовані (відсутні), тема не розкрита.
	4-5	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам із незначними порушеннями, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз містить неточності, усно здобувач пояснює матеріал

		невпевнено, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита із незначними прогалинами.
	6 -8	Доповідь та презентація виконані самостійно, опрацьована актуальність теми із зазначенням невирішених раніше аспектів, теоретичний аналіз ґрунтовний, здобувач без допомоги викладача пояснює матеріал, самостійні висновки, тема загалом розкрита, інформація у презентації подана із використанням самостійно розроблених схем, містить посилання на джерела, хоча здобувач іноді недостатньо вміло в усній формі може сформулювати деякі положення доповіді.
	9-10	Доповідь та презентація виконані самостійно, актуальність розкрита із зазначенням невирішених раніше аспектів, правильно визначені об'єкт і предмет, гіпотеза, теоретичний аналіз ґрунтовний, здобувач вільно презентує матеріал; зміст презентації не перевантажений слайдами з текстовим матеріалом; у висновку – самостійні ґрунтовні судження, підкріплені доказами, містить посилання на джерела.
Контрольна робота	0	Відповіді неправильні (у тестових роботах)
	0-10	Контрольна робота (опитування) за кожним змістовним модулем.

11. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Виникнення політичної антропології
2. Методи і сучасні концептуальні підходи політичної антропології
3. Природні, культурні нерівності основи та влади
4. Спорідненість і влада у поглядах політичних антропологів
5. Соціальна стратифікація й влада як категорії політичної антропології
6. Релігія і влада – особливості співвідношення
7. Економічні та психологічні фактори влади і традиції
8. Егалітарні і неегалітарні спільноти у вимірі політичних відносин
9. Спільноти, що ранжуються – архаїчні та сучасні
10. Вождєство (чіфдом) і його альтернативи
11. Поняття й гіпотези походження Держави
12. Традиційна політична культура східних товариств
13. Особливості ліберально-демократичної моделі влади на Заході
14. Українська специфіка політичної культури
15. Динаміка традиціоналізму і сучасності
16. Агенти і аспекти політичної зміни
17. Сучасні атрибути влади і держави з точки зору політичної антропології
18. Перспективи політичної антропології
19. Предмет і методи, функції політичної антропології.
20. Розробка політичної антропології
21. Українська політична антропологія
22. Особливості харизматичного лідерства в країнах чорної Африки.
23. Характерні риси сучасного лідерства в країнах Сходу, Заходу.
24. Історичні основи харизматичного лідерства в Україні
25. Поняття «наси́льства» в рамках політичної антропології.
26. «Наси́льство» як легітимне/нелегітимне застосування сили в різних суспільствах.
27. Європейський варіант "наси́льства" як світовий еталон.
28. Поняття "нецентралізованих" політичних об'єднань, їх цілі і завдання.
29. Основні види і функції нецентралізованих політичних об'єднань
30. Цивілізаційна специфіка "нецентралізованих" політичних об'єднань
31. Поняття універсальної ідеології традиційного товариства
32. Сакралізація історії, явищ, політичних подій, лідерів
33. Психологічні аспекти політичної влади в суспільстві
34. Поняття «матріархату» і «патріархату» в історії суспільства
35. Історичні передумови формування і розвитку "матріархату", "патріархату" в країнах Заходу, Сходу
36. Сучасні уявлення про "матріархат", "патріархат"
37. Політична символіка та ірраціональні форми мислення
38. Співвідношення знака і явища в архаїчному мисленні
39. Влада, мислення, політична символіка в Україні
40. Поняття субкультури, принципи формування, розвитку
41. Типи і види субкультур у країнах Сходу
42. Особливості українських та західних субкультур
43. Олігархія та неопатрімоніалізм як прояви соціально – політичної архаїки

44. Політична антропологія та сучасність: новітні концепції та практика
45. Антропологічні витоки соціально – політичної поведінки.

12. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ ЗДОБУВАЧІ

Поточний та періодичний контроль										Підсумковий контроль	Сума балів
Змістовий модуль №1					Змістовий модуль № 2						
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	залік	100
10	10	10 Модульн ий контроль №1	10	10	10	10	10	10	10 Модульни й контроль №2		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

13. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Шабанов М.О. Робоча програма навчальної дисципліни «Політична антропологія». для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 052 «Політологія».
2. Шабанов М.О. Силабус курсу «Політична антропологія». для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 052 «Політологія».

14. Рекомендована література

Основна

- Борисова О.В. Соціальна антропологія: [навчальний посібник]. К.: Кондор-Видавництво, 2016. 224 с.
- Буяк Б. Феномен лідерства в історико-філософській ретроспективі. *Гуманітарний вісник*. 2015. № 36. С. 238–253.
- Ганьба О. Поняття, ознаки та особливості суб'єктів архаїчних правовідносин первісного родового суспільства. *Теорія держави і права*. 2018. № 12. С. 253-257.
- Желєзко А. Сучасна інтерпретація антропологічної проблематики у різних сферах гуманітарного і природничого знання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 16. С. 83-92
- Матвієнків С.М. Політична антропологія: методичний посібник. Івано-Франківськ: Вид-во ПНУ ім. В. Стефаника, 2021. 72 с.
- Мельник В. М. Теоретична конструкція політичної антропології. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 113 (10). С. 348-360.
- Мельник В. М. Три етапи становлення політичної антропології. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 23. С. 190-195.
- Мельник В. М. Дослідницькі групи та школи політичних антропологів: нова класифікація. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 24. С. 171-183.
- Мельник В.М. Політична антропологія в окцидентальному та орієнтальному вимірах (порівняльний аспект)/ автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Київ: Київський національний університет ім. Т. Шевченка. 2020. 19с.
- Поправко О.В. Антропологія: навчальний посібник. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького. 2016. 285 с.
- Соціальна антропологія : підруч. для ВНЗ / О. В. Борисова ; Луган. нац. аграр. ун-т. [Київ](#) : Кондор-Видавництво, 2017. 411 с.
- Шаповаленко, М. В. Політико – інституціональні коливання, *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 2018. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна 34: 36-40.
- Szakolczai A. Originary Words And Images: About Doing Political Anthropology. *International Political Anthropology*. 2022. Vol 15. No. 1. P. 7-26.
- Wydra H. Politics and the Sacred. United Kingdom : Cambridge University Press, 2017. 276 p.
- Wydra H., Thomassen B. Introduction : the promise of political anthropology. *Handbook of Political Anthropology* (2018) / edited by H. Wydra and B. Thomassen. UK-USA : Edward Elgar Publishing. P. 1–17.
- Foret F. Europe Between Decline And Decadence: The “Éternel Retour” Of An Elitist Lamento? *International Political Anthropology*. 2021. Vol. 14. No. 1. P. 57-60.

Додаткова

- Бучин О. Про роль символів у політичному просторі імітації. Вісник Львівського національного університету. Серія філософсько – політологічні студії. 2018. Вип. 18. С. 55 - 60
- Голденштейн , К.О. 2023. Основні напрями і специфіка використання політичної символіки в сучасній Україні. *Політичне життя*. 2023. №1. С. 38-44.
- Лушагіна Т. В. Політична антропологія та етнополітика : [методичні рекомендації] / Т. В. Лушагіна. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 76 с.
- Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Політична антропологія» для здобувачів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 033 «Філософія» денної форми навчання / [Електронний ресурс] / [Упоряд. О.М. Кожем'якіна]; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т – Черкаси: ЧДТУ, 2018. – 17 с.
- Чабанов В. Г. Політична антропологія: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. 104 с.
- Ярошенко В. Становлення інституту демократичної громадянськості в Україні з урахуванням впливу символічної складової. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Вип. 5. Житомир-Київ-Краків: ФОП Євенок О. О., 2015. С. 122 – 133
- Altamirano J. Tribal Poverty And The Politics Of Land Use: A Case Study On Cultural Affinity In Oklahoma. *International Political Anthropology*. 2016. Vol 9. No. 1. P. 57 - 67.
- Horvath A. *Political Alchemy: Technology Unbounded*. London: Routledge, 2021. 216 p.

15. ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

- <https://idss.org.ua/index> Інститут демографії та соціальних досліджень.
- <http://ird.gov.ua/> Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України.
- <https://www.politicalanthropology.org/ipa-journal> Журнал «International Political Anthropology»
- <http://www.nbuv.gov.ua/> Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
- <https://www.youtube.com/watch?v=Ql8IopYmNKO> Development of Political Anthropology - Development of Political Anthropology(ANT)